

פרופ' יונתן גרוסמן

53 עור העולה (ז', ח)

פתיחה

בסיום 'תורת האשם' משולבים פסוקים שעוסקים בחלוקת הקורבנות בין הכהנים – מיהו הכהן שמקבל מבשר הקורבן או מהסולת שנותרו לאחר שהמזבח קיבל את חלקו:

"פְּחֻטָּאֵת כָּאֲשֶׁם תּוֹרָה אַחַת לָהֶם הִלְכָה אֲשֶׁר יִכְפֹּר בּוֹ לוֹ יְהוָה. וְהִלְכָה הַמִּקְרִיב אֶת עֹלֹת אִישׁ עוֹר הָעֹלָה אֲשֶׁר הִקְרִיב לִפְנֵי לֹי יְהוָה. וְכָל מִנְחָה אֲשֶׁר תִּאָּמַר בְּתַנּוּר וְכָל נִעְשָׂה בַּמִּזְבֵּחַ וְעַל מִחְבֵּת לִפְנֵי הַמִּקְרִיב אֹתָהּ לוֹ תִּהְיֶה. וְכָל מִנְחָה בְּלוּלָה בְּשֶׁמֶן וְחִרְבָּה לְכָל בְּנֵי אֱהֲרֹן תִּהְיֶה אִישׁ כְּאָחִיר" (ויקרא ז', ח-י).

הדיון בחלוקת הקורבן לכהנים משתלשל ברציפות ובטבעיות מתוך קורבן האשם, אך למעשה יש כאן הרחבה רבה שפורצת מתחומי קורבן האשם כשלעצמו. מדוע פסוקים אלו נזכרים דווקא כאן, לאחר האשם? ממה נפשך: או שבסיום כל קורבן ייאמר מיהו הכהן הזכאי לקבל את חלקו, או שבסיום כל פרשיות הקורבנות יופיעו כנספח דיני חלוקת הקורבנות בין הכהנים. מדוע כאן – לאחר האשם ולפני תורת זבח שלמים?

רמב"ן נתן דעתו לכך בהתייחסותו לדין נתינת עור בהמת הקורבן לכהנים. הפסוק אומר שהעור של קורבן העולה עובר לרשות הכהן המקריב: "וְהִלְכָה הַמִּקְרִיב אֶת עֹלֹת אִישׁ – עוֹר הָעֹלָה אֲשֶׁר הִקְרִיב לִפְנֵי לֹי יְהוָה" (ז', ח). דין זה תקף לפי חז"ל בכל הקורבנות שהם קודש קודשים (ספרא, צו, פרשה ט', ב'ה'), ורמב"ן תהה מדוע דין זה נזכר דווקא כאן:

"והכהן המקריב את עולת איש' – הדין הזה נוהג בכל הקדשים, ואמר הכתוב 'עולה', והוא הדין לחטאת ואשם הנזכרים למעלה, ואין זבחי השלמים כן, ולכך הזכיר הכתוב משפט הכהנים באמצע הקרבנות קודם שידבר בשלמים"

(פירושו לויקרא ז', ח).

רמב"ן מציע שמאחר שדין עור הבהמה איננו תקף בזבח שלמים¹, שולבו דיני מתנת העור לפני תורת זבח השלמים, ואגב כך נמנו גם כל דיני חלוקת קורבנות קודש קודשים.

נדמה לי שניתן לנסח את דברי רמב"ן באופן עקרוני יותר: שילוב דיני חלוקת חלק הכהנים מהקורבנות במקום זה יוצר הפסקה בין קודשי הקודשים שבפרשה ובין זבח השלמים שאיננו קודש קודשים (בלשון חז"ל הוא 'קודשים קלים'). כאמור, בדיני אכילת קורבנות המוגדרים כקודש קודשים יש חומרא יתירה מאחר שקדושתם יכולה להתפשט, ולפיכך גם הדיון בזהות האוכלים נפרד מהדיון בזהות האוכלים בזבח שלמים. שם הלוא גם בנות הכהן יכולות לאכול ואף הבעלים עצמם, כך שהדיון מלכתחילה שונה במהותו.

ייתכן שדבר זה משקף הבדל יסודי עוד יותר: אכילת הכהנים בקודשי קודשים נתפסת כהמשך אכילת מזבח (ועל כן הבעלים שאינם 'קדושים' מנועים מאכילת הקורבן), ואילו בקודשים קלים מוזמן לאכול גם מי שאינו 'קדוש'. במקרה זה, גם אכילת הכהנים – כמו אכילת הבעלים – איננה המשך אכילת המזבח. נרחיב בכך עוד להלן בדיונונו בזבח השלמים, אך נמצאנו למדים שפסוקים אלו מהווים חציצה פנימית בתוך פרשת צו בין הקורבנות שהם ברמת קדושה גבוהה ובין הקורבנות שאין בכוחם להעביר את הקדושה למי שבא אתם במגע.

דווקא בגלל שאכילת הכהנים כה משמעותית בפרשת צו, יש לברר מה מעמד נתינת עור העולה לכהן. האם יש דמיון בין מתנת כהונה זו – למרות שאיננה נאכלת – לשאר דיני בשר הקורבנות המשולבים כאן יחד?

מעמדו של עור הקורבן

דין העור שהולך לכהנים נאמר בפירוש ביחס לקורבן עולה בלבד: "וְהִלְכָה הַמִּקְרִיב אֶת עֹלֹת אִישׁ – עוֹר הָעֹלָה אֲשֶׁר הִקְרִיב לִפְנֵי לֹי יְהוָה" (ז', ח). בעוד שבקורבנות החובה הפועל היה "הִלְכָה אֲשֶׁר יִכְפֹּר בּוֹ לֹי יְהוָה" כאן הפועל הוא "המקריב" (וכן להלן במנחת נדבה), שהרי אין מדובר בקורבן כפרה.

1 הכלל הוא שהעור ניתן עם הבשר – בזבח שלמים הבעלים אוכלים את הבשר ומקבלים גם את העור; בחטאות ובאשמות הכהנים מקבלים את הבשר – ועמו העור (ספרא, פרשת צו, פר' ט', ד').

אולם, האומנם מדובר רק בהערה טכנית – כרוח דבריו של החזקוני – או שמא דין זה חושף משהו מהותי יותר הנוגע לעור העולה, שאיננו קיים בשאר הקורבנות?

ראשית יש לציין, שסביר להניח שיש לקשור בין שני דיני עור העולה – בין הדרישה להפשיט את עור העולה ובין אזכור העור ההולך לכוהן בעולה דווקא. כבר הספרא קשר בין שני האזכורים החריגים של העור בהקשר העולה דווקא:

“חטאת ואשם וזבחי שלמי ציבור ניתנים מתנה לכהן (לעולה)² – רצו להפשיט מפשיטים רצו לאוכלן אוכלים אותן ואת עורותיהם. אבל העולה, לפי שנאמר בה ‘והפשיט את העולה’ צריך הכתוב לומר ‘עור העולה אשר הקריב לכהן לו יהיה’” (ספרא פרשת צו, פר' ט').

כלומר, מאחר שהעור הופשט יש גם לדון מה עושים אתו, ואילו בשאר הקורבנות שעורם לא מופשט, אין צורך להתמקד בהם בפירוש. כשם שהכוהנים מקבלים את כל הקורבן (בקודשי קודשים), כך הם, מן הסתם, מקבלים גם את העור הצמוד לבשר שלא הופשט ממנו. מדוע אם כן מתמקד הכתוב במיוחד בעור העולה? מציין את הצורך להפשיטו קודם הקרבת הבהמה ודורש להעבירו אל הכהן?

לשם בירור עניין זה, אבקש לנטות לראש ממסלול הדיון בכתובים ולהצביע על סתירה מטרידה שיש בהלכות חז"ל בנוגע לשלב שבו זוכה הכהן בעור קודשי קודשים.

על פי הגמרא בשלהי פרק 'הגזול עצים' (בבא קמא דף ק"א ע"א), אם אדם הביא קורבן אשם גזילות, אך לא השיב לפני כן את הכסף שהיה עליו להשיב (הגמרא עוסקת במקרה של גזל הגר), הקורבן נפסל, ועל בעליו להביא אשם נוסף – לאחר ששיב את הכסף הגזול שבידו. הגמרא מוסיפה, שגם במקרה זה, הכהנים שהקריבו את האשם הראשון שנפסל זוכים בעורו, אף שהקורבן נפסל עוד לפני השחיטה.

מצד שני, במשניות זבחים נאמר: “כָּל שֶׁלֹא זָכָה הַמְזַבֵּחַ בְּבִשְׂרָה – לֹא זָכוּ הַכֹּהֲנִים בְּעוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר ‘עוֹלַת אִישׁ, עוֹלָה שֶׁעֲלָתָהּ לְאִישׁ’” (זבחים פרק י"ב, משנה ב').³ מכאן משמע, שהכוהנים זכאים לעורות בהמת הקורבן רק ברגע שהמזבח 'זוכה בבשרה'. לפי זה נראה שאם פסול הקורבן אירע לאחר זריקת הדם (הרגע שבו המזבח 'זוכה בבשר' – רש"י על אתר), הכהנים אכן מקבלים

גם אם נאמץ את ההנחה שתורת העולה שבפרשת צו עוסקת במיוחד בעולת התמיד הנשרפת כל הלילה, בדין חלוקת עור העולה שבה התורה לעולת הנדבה הפרטית. כך עולה מהניסוח “עֲלַת אִישׁ” = עולה פרטית (ראו גם את הדיון בזבחים דף ק"ג ע"א-ע"ב).

כאמור, מדרש ההלכה למד שדין עור הבהמה שהולך לכוהנים תקף בכל הקורבנות, אך מעניין הדבר שהדין נזכר דווקא ביחס לעולה. ניתן לפתור עניין זה בטיעון טכני: מאחר שבשאר הקורבנות הכהנים מקבלים דבר מה משמעותי יותר – בשר או קמח – הכתוב מתעלם בהם מהעור השולי, ודין העור נזכר רק בקורבן עולה, מפני שבו אין לכוהנים מבשר הקורבן כלל אלא העור בלבד.

אולם ייתכן שאזכור הדין בקורבן עולה בלבד משקף דבר מה יסודי יותר, ויש להבין את מעמד עור בהמת העולה באופן אחר מעור שאר הקורבנות. האזכור המיוחד של העור בקורבן עולה מזכיר התמקדות נוספת בעור הקורבן שהוזכר דווקא בקורבן עולה. גם דין הפשט הקורבן מעורו מוזכר רק בקורבן עולה: “וְהִפְשִׁיט אֶת הָעֹלָה וְנָתַח אֶתָּה לְנִתְחֶיהָ” (א', ו), ובשאר הקורבנות לא נאמר מאומה על הפשטת הבהמה קודם הקטרתה אימוריה.

מדוע דין הפשט העור נזכר רק בעולה וחסר בשאר הקורבנות? חזקוני שיער שיש צורך מיוחד לכתוב את דין הפשט העור בעולה כי לולא היה הדבר כתוב היינו סבורים שגם העור מוקטר עם הבהמה כולה, כשם שחטאות הנשרפות מחוץ למחנה, נשרפות עם עורן:

“והפשיט את העלה – לפי שמצינו בפרים ושעירים הנשרפים שכולם נשרפים עור ובשר ופרש, כתיב בעולה, אף על פי שנשרפת שהיא טעונה הפשט” (פירושו לויקרא א', ו).

דומה שזו אכן הקריאה המתבקשת: מאחר שקורבן עולה מוקרב כליל על המזבח, התורה צריכה להדגיש שיש להסיר את העור לפני הקרבת העולה, והוא איננו עולה על המזבח. בשאר הקורבנות, מקריבים רק את האימורין, וברור מאליה שכל השאר לא מוקטר – העור כמו גם שאר הבשר.

3 המשנה מסייגת דין זה לכל הפסולים מלבד פסול 'לשמה'. במקרה כזה, עור העולה הולך לכוהנים אף שהקורבן אינו מרצה למקריבו. זוהי הסתייגות חשובה בהבנת דין 'לשמה', ואכמ"ל.

2 בנוסחים שלפנינו מופיע 'לעולה', אך יש למחוק מילה זו שכנראה התגלגלה למשפט בטעות (הגר"א; וכן הרב מ"מ כשר בתורה שלמה, לפרשת צו, עמ' יב).

מראש לא הוקדש לגבוה, משום שבמידה מסוימת הוא שייך לכוהנים" (גרטי, שם עמ' 96).

מחלוקה זו נגזרים שני זמנים שונים שבהם עור הקורבן מגיע לרשות הכוהנים. לפי הפרספקטיבה שהעור הוא חלק מהבהמה המוקרבת ושהוא מגיע לכוהנים כחלק ממעשה ההקרבה (פרשת צו) – הכוהנים זוכים בעור רק בסיומו המוצלח של מעשה ההקרבה – "זכיית הכוהנים בעור היא פרי ההקרבה, בדומה לזכייתם בבשר כפי שהיא קיימת בחלק מן הקורבנות" (גרטי, שם, עמ' 97). לעומת זאת, אם מדובר בעור מתנת כהונה – בדומה לתרומה או למעשרות, הרי שיש ניתוק בין קדושת גוף הקורבן ובין עור הבהמה שמגיע לכוהנים, ואין צורך בתהליך כשר של הקרבת הקורבן בכדי שהעור יגיע לרשות הכוהן.

לו היה גרטי מסתפק בחלוקה זו, היה בדבר חידוש חשוב, אך הוא לא היה נוגע לשאלה שבה פתחתי – המעמד הייחודי של העור בקורבן עולה. אולם בהמשך מאמרו מציע גרטי לצעוד צעד נוסף. לא אוכל במסגרת זו להציג את רוחב היריעה של הדיון אך אסכם את תוצאות עיונו. לטענתו, תפיסת חז"ל היא שבקורבן עולה העור נתפס כחלק מגוף הקורבן ללא חלוקה ביניהם. מאחר שהבהמה מוקטרת כליל, היא גם מתקדשת כולה – על בשרה ועל עורה. בפועל, אין מקטירים את העור והכוהן מקבלו, אולם עקרונית העור מתקדש ממש כמו בשר הקורבן. לעומת זאת, בשאר קודשי קודשים רק האימורין מיועדים להגיע אל המזבח, ואילו העור נתפס מלכתחילה כרכיב שונה; כטלאי על הבהמה וכמתנה שעוברת מהבעלים לכוהנים. גרטי מסכם את הטענות בכך שעיקר הקביעה של המשנה המתאימה את הזמן הזריקה כאל הזמן הקובע את העברת העור לידי הכוהנים עוסק בקורבן עולה, ונלמד מהפסוק בפרשת צו העוסק בעולה ("שְׁנֵאֵמַר עוֹלַת אִישׁ, עוֹלָה שְׁעֵלְתָהּ לְאִישׁ"). לעומת זאת, הסוגיה בבבא קמא עוסקת בקורבן אשם. בקורבן זה, העור מגיע לידי הכוהן כמתנת כהונה ולא כחלק מההקרבה, ועל כן ברגע שהעור הופשט מהבהמה הוא הגיע לידי הכוהן והוא זוכה בו, עוד לפני זריקת הדם. גם המשנה השנייה בזבחים, שעל פיה הכוהן זוכה בעור כבר מרגע ההפשטה, עוסקת בכל הקודשים: "אם בוחנים את רצף המשניות, מגיעים למסקנה ברורה ש'כל הקדשים' נאמר

את העור, אולם אם הקורבן נפסל לפני זריקת הדם – כמו במקרה של אשם גזל הגר – הכוהנים אינם אמורים לזכות בעור העולה, שהרי כשם שהמזבח אינו זכאי לבשר – כך הכוהנים אינם זכאים לעור. בעלי התוספות מעירים על סתירה זו (בבא קמא דף ק"א ע"א, ד"ה 'אמר'), אך לא מציעים לה פתרון.

למעשה, המתח שבין הסוגיות בא לידי ביטוי גם בתוך משניות זבחים (כפי שמעירה הגמרא בזבחים). מן העבר האחד, כאמור, נראה שהכוהנים זוכים בעור הבהמה רק בשעת זריקת הדם, אולם שתי משניות לאחר המשנה המצוטטת לעיל נאמר: "כָּל הַקְּדָשִׁים שְׂאָרָע בָּהֶם פְּסוּל קִדְּם לְהַפְשִׁטוֹן – אִין עוֹרוֹתֵיהֶם לְפָהֳנִים; לְאַחַר הַפְּשִׁטוֹן – עוֹרוֹתֵיהֶם לְפָהֳנִים" (זבחים פרק י"ב, משנה ד). כאן נאמר להדיא, שהרגע הקובע האם עור הבהמה הולך לכוהנים הוא רגע הפשטת הבהמה מעורה. אם הפסול בקורבן התרחש לאחר ההפשט – עור הבהמה נשאר כבר בידי הכוהן.

שמעוני גרטי התייחס לסתירה זו במאמר מרתק שהקדיש לעורות קודשים. אביא בקיצור נמרץ את עיקר טענתו, ונשוב לאחר מכן לפרשנות הכתובים שנגזרת מכך. לטענתו של גרטי, יש בהעברת עור הקודשים לכוהנים מימוש של שני דינים או שתי בחינות שונות. הפסוק שבפרשת צו משלב את דין העור עם דיני ההקרבה האחרים של הקורבן ומכך למד גרטי שזהו "דין זכייה כחלק מתהליך ההקרבה", אולם במקביל, עור העולה מובא כאחד מכל"ד מתנות הכהונה (בבא קמא דף ק"י ע"ב), ודין זה נלמד מרשימת המתנות שבפרשת קרח.⁴ לטענת גרטי, זוהי פרספקטיבה אחרת על העברת העור לכוהן – "דין זכייה כחלק מהמערך של מתנות כהונה".⁵ מכאן צועד גרטי ועושה צעד דרמטי נוסף:

"לפי הדין הראשון (פרשת צו), נקודת המוצא קובעת שגם עור העולה הוא חלק מהקורבן. גם הוא קדוש בקדושת הגוף משום שקדושת הפה (הקדשת הקורבן) התייחסה גם אליו. לאחר ההקרבה וכפועל יוצא ממנה, מגיע העור לכוהנים..."

"לפי הדין השני (פרשת קרח), נקודת המוצא מנתקת בין העור לבין שאר הקרבן. העור

לרמב"ם, מסכת חלה, פרק ד', משנה ט'. נדון בדבריו של הרמב"ם בשיעור הבא.

5 ש' גרטי, "בעניין עורות קודשים", מעלין בקדש ד (תשס"ב), עמ' 91-103.

4 שלא כדין בשר קודשי קודשים שהכהן אוכלו רק בעזרה, עור הבהמה יכול כמו כן לצאת מחוץ לתחומי העזרה. אולם, כשסוקר הרמב"ם את מתנות הכהונה, הוא מציב את עור הקודשים בתחום הביניים – ניתן לזכות בהם מחוץ לעזרה אך רק בתוך גבולות ירושלים (כדין בכורות וביכורים למשל), שלא כמו מתנות כהונה אחרות שתקפות בכל הארץ (כדוגמת תרומה, חלה, ראשית הגז ועוד). ראו בפירוש המשניות

